

УДК: 378.937 +378.091
Р 34

Микола РЕЗНІЧЕНКО,
кандидат педагогічних наук, приват-професор,
завідувач кафедри теорії і методики
декоративно-прикладного мистецтва
та графіки ДЗ «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»,
м. Одеса, Україна

**ВИВЧЕННЯ
ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ З. БАКОНІЯ
В ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

Резніченко М. І. Вивчення творчої спадщини З. Баконія в процесі художньо-педагогічної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва. У статті визначено головні педагогічні погляди педагога-просвітителя З. С. Баконія на процес художньо-естетичного виховання учнів в умовах діяльності позашкільних освітніх закладів. На основі аналізу творчого доробку вченого-методиста окреслені пріоритетні ідеї гуманістично-розвиваючого навчання дітей основам образотворчого мистецтва.

Ключові слова: педагог-просвітитель, Баконій З. С., методика художнього навчання, позашкільна освіта, виховання мистецтвом і природою, толерантна дидактика.

Резніченко М. И. Изучение творческого наследия З. Бакония в процессе художественно-педагогической подготовки будущих учителей изобразительного искусства. В статье определены основные педагогические взгляды педагога-просветителя З. С. Бакония на процесс художественно-эстетического воспитания учащихся в условиях работы в позашкольном учебном заведении. На основе анализа творческого наследия ученого-методиста обозначены приоритетные идеи гуманистически развивающего обучения детей основам изобразительного искусства.

Ключевые слова: педагог-просветитель, Баконий З. С., методика художественного обучения, позашкольное образование, воспитание искусством и природой, толерантная дидактика.

Reznichenko M. I Study of the creative heritage of Z. Bakonyi in the process of artistic and pedagogical training of future teachers of fine arts. In the article the basic pedagogical views of the teacher-educator Z. Bakonyi on the process of art-Aesthetic education of pupils in the conditions of work in extramural school are determined. Based on the analysis of the creative heritage of the scientist-methodologist were designated priority humanistic ideas of teaching children the basics of art.

Key words: teacher, educator, Baconiy Z. S., out-of-school education, methodology of art education, art and nature education, tolerant didactics.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку нашого суспільства гостро постає проблема підготовки вчителів образотворчого мистецтва до художньо-естетичного виховання дітей, як в шкільних, так і позашкільних закладах освіти. Зумовлена ця проблема новими завданнями формування особистості в умовах корінних соціально-політичних перетворень в державі, негативними явищами в молодіжному середовищі та недостатньою увагою до практики роботи фахівців, у відповідності вимог нормативних документів з питань художньої освіти підростаючого покоління. Для вирішення цих проблем особливо постають питання педагогічного керівництва процесом художньо-естетичного виховання дітей. Значне місце в цьому складному і різноманітному процесі відводиться особистості педагога-художника [2; 3; 6].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливого значення для розгляду питань окресленої проблеми набуває досвід кращих представників нашої держави, професійна діяльність котрих має непересічне значення для сучасної системи художньо-педагогічної освіти. Професор О. Л. Шевнюк відзначає, що «збагачення загальнокультурного досвіду майбутнього вчителя здійснюється шляхом освоєння картини світу різних історичних і регіональних типів культур, особливостей духовного світовідчуття певної доби» і на подальше підкреслює, що «шанобливе ставлення до вічних цінностей вітчизняної і світової культури закономірно передбачає їх постійне переосмислення і оцінку з позицій сьогодення» [7: 66].

Усвідомлення значення найкращих розробок педагогічної діяльності педагогів-новаторів різних періодів розвитку художньої освіти в Україні є значним чинником подальшого пошуку розробок новітніх технологій художньо-естетичного виховання підростаючого покоління в сучасних умовах життєдіяльності нашого суспільства. Звернення до системи педагогічних цінностей в галузі естетичного виховання дітей, зміст котрої розроблювали кращі представники національної художньої освіти, надає можливість переосмислити і модернізувати з позицій гуманізації і демократизації сучасного суспільства соціально-виховну функцію позашкільних навчальних закладів, як інституту національної культури.

Вагомий внесок у систему художньо-естетичного виховання дітей в умовах діяльності позашкільних навчальних закладів здійснили такі українські педагоги-просвітители як Токарев В. Ф. (м. Одеса), Хусида Г. Я. (м. Київ), Фесенко Л. В. (Волинь), Афанасьєв В. М. (м. Арциз) та багато ін.

Виклад основного матеріалу. Одним із відомих представників художньої освіти дітей, науково-методичні та практичні доробки котрого знайшли широке визнання в Україні є художник-педагог, заслужений вчитель України Золтан Степанович Баконій. За роки своєї професійної діяльності в Ужгородському «Палаці дітей і юнацтва» (Падіюн) створив ефективну систему позашкільної художньої освіти на Закарпатті, зміст котрої визначається

мистецько-педагогічним та загальнолюдським вимірами. Постать хуложника-просвітителя, вченого, педагога, методиста і вихователя відома не тільки в Україні, а й у світовому освітньому просторі, про що свідчать документи про виставки навчально-творчих робіт його вихованців й матеріали наукового дослідження [4; 5; 6].

Проблеми позашкільного художньо-естетичного виховання дітей знаходять своє вирішення в педагогічній спадщині З. С. Баконія, котрий враховував перш за все творчий розвиток особистості, як особливий й унікальний вид дитячої культури. Його концептуально педагогічне кредо базується на гуманістично-ціннісній орієнтації фахової діяльності в позашкільному закладі освіти на позиціях введення дитини в світ цінностей через характер навчально-творчої діяльності й форми організації креативного пошуку, толерантного спілкування, а також співтворчості. Саме З. Баконій, як і В. Сухомлинський, втілював частину свого особистого духу краси і любові в серця дітей. Він як «дійсний художник-педагог ні при яких суспільних або особистісних обставинах не замикався в собі, а тільки жив, віддаючи свою духовну щедрість іншим» [5:50].

Найважливішою ознакою його системи є толерантна дидактика. Процес трансформації традицій і народження нового в мистецтві З. Баконій розглядав як не руйнування старого, а свіжий погляд, почуття історичного часу, розуміння внутрішньої динаміки перемін, що відбуваються в художній освіті. Тому він вчив бачити і розуміти форму, співпоглядати і аналізувати, визначати, робити відбір головного, користуватися закономірностями природи і мистецтва, без котрих творчість неможлива. Для цього педагог в своїй практиці застосував таку форму виховання, як пленерна робота учнів. Образотворча робота на пленері для нього була дидактичним чинником формування і виховання у дітей основ творчості. Педагог вчив не копіювати реальність, а створювати її образ усвідомлено, виявляти її суть, властивості, характер за допомогою культури почуттів і емоцій, інтелектуального досвіду. Він створював педагогічні умови для образотворчої діяльності дітей так, щоб їхня праця, як в студії, так і на природі (пленері) були більш радісними, натхненними і довершеними. Педагог враховував, що ремесло, доведене до рівня досконалості, дозволяє зосередитися на почуттях і думках при пошуках виразної характеристики художнього образу під час створення дитиною роботи в будь-якому виді і жанрі образотворчого мистецтва. Баконій розумів, що початок художнього навчання формує безкрайній процес творчості. Тому дидактично вірно закладений фундамент зображення дійсності з натури, враховував він, утворює позитивну мотивацію для самовдосконалення творчості дитини. Педагог-художник наголошував, що дидактично організований початок художнього навчання формує безкрайній процес творчості, а тому має бути зрозумілим і доступним дитині [1; 6]. Водночас, З. Баконій застерігав колег від застосування такої методики, котра формувала б у дитини маленького «вико-

навця», а не художника-мислителя в своєму віковому розвитку як особистості. Його педагогічна взаємодія була спрямована на створення дитячого художнього твору за законами краси природи.

Цивілізація, духовність, культура, що зберігаються пам'яттю – саме дороге, що є у людства й сучасного суспільства вважав педагог. Це педагогічне кредо він розглядав як ефективний чинник формування духовності в системі художнього навчання дітей – майбутнього своєї країни.

Художньо-естетичне виховання З. Баконій вважав як дидактично організований процес, цілеспрямований на доцільні способи дій образотворчої діяльності особистості, наслідком котрих є творення за законами краси і гармонії природи на основі засвоєння існуючого багатства художньої культури і мистецького досвіду майстрів минулих поколінь. Він наголошував на тому, що в методиці художнього навчання є специфічний момент – одночасний процес школи і творчості, що потрібно використати академічну школу в творчості, не створювати перепони творчому потенціалу учнів. Пошук методів для вирішення цієї задачі, за думкою З. Баконія, удосконалюється постійно, протягом всього періоду педагогічної праці й здійснюється разом з учнями. Він стверджував, що в своїй педагогічній діяльності потрібно ділитися радістю з дітьми [1].

Нове розуміння процесів художньо-естетичного виховання надало можливість педагогу спрямувати свої зусилля на розкриття природного дару дитини й розвиток її творчого потенціалу. Велику увагу він приділяв розвитку здібностей художньо-образно мислити, формуванню навичок в композиційній діяльності, розвитку пізнавальних здібностей та емоційної чутливості учнів до творів мистецтва та природи. Важливим завданням розробленої педагогом методичної системи художнього навчання дітей було дидактичне забезпечення процесу усвідомленого засвоєння базових знань із кольорознавства.

Значну роль у вирішенні вище зазначених завдань він приділяв образотворчій діяльності дітей на пленері в організованому ним таборі молодих художників. В таборі для юних художників він надихав їх на внутрішню настанову натхненно бачити прекрасне в природі, в людях і передавати це в малюнках, етюдах. Саме ним вперше створений табір «Юних художників» став зразком соціокультурного середовища для дітей і унікальною для історії української художньої педагогіки формою освітньо-художньої діяльності молоді.

Серед дидактичних умов художнього навчання З. Баконій виділяв такий важливий засіб, як відгук на красу природи, котрий формує у дитини художнє бачення світу. Цей процес протікає, враховував він, за умов організованої взаємодії педагога і вихованців. Тому заняття організовував за допомогою змістовних й різнобічних форм художньої практичної підготовки дітей не тільки в умовах студії, а й пленеру.

Органічний синтез навчання основам образотворчої грамоти (академічної школи) і творчості складав його авторську систему художньої освіти майстраторатора. Діяльнісний компонент оформлює всі

складові його системи художньої освіти і естетичного виховання дітей. В цих педагогічних думках, реалізованих ним на практиці, окреслювалась змістовність утвореної педагогом-просвітителем толерантної дидактики, що є суттєвим для професіоналізації майбутніх учителів образотворчого мистецтва

Аналіз дидактико-педагогічної системи З. Баконій та використаний нами метод співставлення засвідчив, що найважливішою її складовою компонентою він вважав композицію. Саме композиція, як концентрація уваги на вираженні задуму через цілісну організацію її образотворюючих засобів на площині формату, виступає як педагогічна умова формування художньо-образного мислення. Педагог враховував, що значущими композиційними засобами при цьому є: формула ритму, пластика, як прояв гармонії; пропорційність, як доцільність гармонічного рішення композиції; акцент, як елемент вияву головного; колорит, як композиція кольору. В цьому дидактичному аспекті він навчав не копіювати натуру, а художньою мовою створювати образ натури, визначати головне від другорядного. Він наголошував на тім, що потрібно вивчати натуру, а не копіювати. Око має бачити, мозок – аналізувати, а рука – створювати почуття, оживляти, збагачувати зображення неповторною авторською індивідуальністю [1].

Отже, за його педагогічною думкою, методика художнього навчання дітей має розглядатися з позицій пізнання, головною метою якої є виховання художнього бачення, умінь сконцентрувати увагу на композиції та виразному формоутворенні як основи образотворення.

Значну увагу З. Баконій приділяв організації зустрічі й співрозмови своїх вихованців з відомими художниками закарпатської художньої школи, такими як Й. Бокшай, В. Габда, Г. Глюк, А. Кашшай, Е. Контратович, А. Коцка, Ф. Манайло, В. Микита. З. Шолтес та ін. Створена ним відповідна педагогічна форма роботи з дітьми є суттєвою для передачі художнього досвіду молодому поколінню. Вона знайшла своє втілення і в процес професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Цю форму художники-педагоги використовують в навчально-виховному процесі художньо-графічного факультету, так як вона має значний вплив на формування професійного становлення випускника Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Його учні, які навчалися на художньо-графічному факультеті ще в Одеському педагогічному інституті, також були залучені до вивчення творів майстрів одеської художньої школи. Після закінчення «Одеського худграфу» вони стали провідними педагогами в системі позашкільної художньої освіти, визначними художниками. Їх педагогічна та творча діяльність збагатила скарбницю національної освіти і культури незалежної України початку ХХІ ст.

Толерантна дидактика, основи виховання мистецтвом в педагогічній спадщині художника-просвітителя Золтана Баконія є важливими чинниками для науково-методичного розгляду завдань су-

часної педагогіки мистецтва. Особливого значення набувають його концептуальні погляди та фаховий досвід для організації та здійснення процесу підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Саме науково-методичний та практичний обіг З. Баконія є важливою настановою для студентів художньо-графічного факультету Південноукраїнського національного педагогічного університету, його інноваційна педагогічна думка викладена в значній кількості статей, методичних рекомендаціях, посібнику.

Вивчення студентами основоположних педагогічних поглядів художника-педагога, як свідчить практика методичної підготовки студентів художньо-графічного факультету, утвореного в 1965 р. в Одесі вперше в Україні, дозволили акумулювати його методику художнього навчання дітей в системі вищої художньо-педагогічної освіти. Питання закономірностей творчого процесу, специфіки і методів художнього навчання і естетичного виховання, методики художнього навчання основам образотворчої грамоти в умовах діяльності дитячого позашкільного освітнього закладу (студії, гуртки, спеціалізовані школи), принципи виховання естетичного смаку, сприймання і розуміння прекрасного в навколишньому середовищі стали предметом розгляду в науково-методичній і практичній діяльності педагогів одеської методичної школи. Так, під час проведення практичних занять з дисципліни «Методика художнього навчання» на художньо-графічному факультеті в Одеському педагогічному інституті ще в 1970-ті рр. доцент Солом'яний М. Ф, а потім педагоги-методисти, доценти Любарська Л. М. і Серпіонова Е. Н. використовували саме досвід Золтана Баконія. Звернення до педагогічних поглядів українського педагога-новатора було перш всього пов'язано з тим, що вчені, педагоги Одеської методичної школи відмовлялися від офіційного курсу «викладання образотворчого мистецтва в школі», котрий нормативно визначала Москва. Саме на художньо-графічному факультеті розроблялися й використовувалися найбільш передові розробки в галузі методики художнього навчання, а не «Методики викладання образотворчого мистецтва». В наукових працях автора статті також висвітлюються педагогічні ідеї та методичні погляди З.Баконія. Вони виражені в змісті програми «Образотворче мистецтво. 1–4, 5–7 класи (1993–2004 рр.)», в підручниках «Образотворче мистецтво» для учнів початкової школи (2003–2007 рр., 2011–2014 рр.).

В освітній діяльності «Одеського худграфу» концептуальні положення З. Баконій розглядаються студентами разом з педагогами кафедр факультету й під час підготовки до педагогічної практики в загальноосвітній школі. Студенти заочної форми навчання застосовують основи методики роботи з дітьми в гуртках, так як вони не проходять практику в оздоровчих таборах як студенти стаціонару. Значна увага при цьому приділяється питанням організації дитячого простору художньо-творчої діяльності школярів саме в позашкільній роботі

вчителя, що знаходять свого вирішення в дидактичній системі З. Баконія.

Як засвідчили результати наукової організації навчально-виховного процесу підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва в ПУНП ім. К. Д. Ушинського, застосування теоретико-методичного обігу та практичного досвіду З. Баконія ефективно сприяє формуванню якісного рівня методичної компетентності у студентів-випускників, усвідомленню ними своєї ролі у вирішенні завдань естетичного виховання молодого покоління засобами образотворчого мистецтва, реалізації професійної здатності в процесі формування високої художньо-естетичної культури дітей XXI ст., а також їхньої готовності до наукової організації педагогічної праці.

Відчутну роль толерантної дидактики З. Баконія у становленні майбутнього вчителя образотворчого мистецтва можна прослідкувати не тільки в навчально-виховному процесі зазначеного факультету, а й в системі художньо-педагогічної освіти Південного регіону України (Херсон, Ізмаїл, Кіровоград, Севастополь, Сімферополь, Ялта).

Висновки і перспективи. Ефективність системи художньої освіти Золтана Баконія, що була визнана громадськістю ще за життя педагога, підтверджує свою життєздатність у сучасних умовах реформування національної школи в Україні, наголошує дослідниця А. Волощук [4]. Науковий аналіз педагогічної спадщини З. Баконія свідчить, що створена ним педагогічна технологія художнього навчання дітей витримана часом і залишається зразком для сучасної системи підготовки майбутніх учителів.

Методичні доробки та практичний досвід, педагогічні ідеї З. Баконія потребують подальшого поглибленого вивчення та розгляду в педагогічній теорії та практиці сучасної художньо-педагогічної освіти.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

1. *Баконій З. С.* Уроки малювання в початковій школі (з досвіду роботи) / З. С. Баконій – Ужгород: Ін-т удосконалення кваліфікації вчителів, 1957. – 208 с.

2. *Валицкая А. П.* Культуротворческа школа: концепция и модель образовательного процесса / А. П. Валицкая // Педагогика. – 1998. – № 4. – С.12.

3. *Васянович Г., Дегтярова Г., Клос Е.* Дидактичні аспекти культурологічної підготовки спеціалістів у вищій школі / Г. Васянович, Г. Дегтярова, Е. Клос // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1998. – №5. – С.214-222.

4. *Волощук А. В.* Система художньої освіти школярів у спадщині Золтана Баконія (1946-1989 рр.). – дис.... канд. пед. наук: 13.00.01, Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – К., 2012. – 220 с.

5. *Зубач В.* Всевышний глаз Любви: Повесть-мозаика / В. Зубач – Ужгород: Шарк, 2004. – 73 с.

6. *Небесник І. І.* Художня освіта на Закарпатті у XX столітті: історико-педагогічний аспект. Монографія / І. І. Небесник. – Ужгород: Закарпаття, 2000. – 165 с.

7. *Шевнюк О. Л.* Моделі культурологічної освіти майбутнього педагога у вищій школі / О. Л. Шевнюк // Імідж сучасного педагога. – №4–5 (23–24), 2002. – С. 65-68.

Стаття надійшла до редколегії 19 січня 2016 р.